

nyelvérzék nem ismer föl közszói jelentést (*Huron, Arafura, Bajkál, Kaszpi, Zéland* stb.)” Ezek a kérdések természetesen átvetnek bennünket a nyelvtörténet, a folklór, a szépirodalom, a történet- és művelődéstudomány tartományaiba, s messze meghaladják ennek a könyvnek a kereteit s vállalt feladatait. Hisszük azonban, hogy Ágoston Mihály az említett sokkal összetettebb feladatra is vállalkozna, illetve hogy a sorozat az övéhez hasonló értékű könyvekkel gazdagodik.

SZELI István

HASZNOS SOROZAT SZÍNVONALAS INDULÁSA

Ágoston Mihály: *A földrajzi nevek írásmódja*. Forum, Újvidék, 1984

Írott és beszélt nyelvünk gondozásának, ápolásának igénye a mi körülményeink között állandó szükségszerűség, amint a nap nap után felbukkanó kérdések, interferenciajelenségek bizonyítják. Nyelvművelésünk viszont sok tekintetben még mindig az útkeresésnél, a közlésformák latolgatásánál tart. A korábban a Magyar Szó mellékleteként megjelenő *Nyelvművelő* műfaja a rövid, legszélesebb olvasóközönségnek szóló nyelvi témájú újságcikk szinte kihalt lapjainkból. Sajnos, még ha ezek inkább csak a problémákat tudták is jelezni, mint végleges, letisztult megoldásokat adni.

A Forum *Nyelvművelő füzetek* című sorozata más úton indult el. A napisajtó mulandó cikkei mellett vagy helyett, az írás és beszédhasználat legégetőbb problémáit számbavéve, egy-egy szűkebb szakterületet 60—80 oldalas füzetekben, kis kézikönyvekben kíván a teljesség igényével tisztázni. Ez a forma nagyon ígéretes, mert mind az átlagos, mind az elmélyültebb érdeklődő elvárásainak eleget tud tenni.

Egy ilyen, nagyon aktuális kérdéskörnek, a *földrajzi nevek írásmódjának* összefoglalására vállalkozott Ágoston Mihály, aki a helyesírás, ortográfia elméletének és gyakorlatának határainkon túl is elismert, avatott ismerője.

A földrajzi nevek összességükben annak a környezetnek, a közeli és távoli világnak a nyelvi jelképei, amelyben élünk, tájékozódunk, és amelyhez — és egyúttal a nevekhez is — érzelmileg is kötődünk. Ily módon társadalmi, emberi tartalmakkal telítődnek, ami vizsgálatukat nehezzé is, széppé is teszi.

A földrajzi nevek írásmódja címe szerint helyesírási szabálygyűjtemény és kézikönyv, valójában azonban jóval több annál. Vizsgálódásának fókuszát olyan területek, problémák felé tágtotta ki, amelyeknek alig van hagyománya a vonatkozó szakirodalomban, még egyetlen szűkebb értelemben vehető előzménynek, a térképészeknek, névkutatóknak

írta *A földrajzi nevek és megjelölések írásának szabályaiban* (Bp. 1965.) sem. Ez a kis kézikönyv számol a körülményeinkkel, azzal a realitással, hogy használójának bizonyos kérdésekben egyetlen segédeszköze lesz, mert benne találja meg a szabály megfogalmazását, útmutatást, a szabályok „emberközelbe” hozását, logikájának feltárását. Számítania kell arra is, hogy többnyelvűségi körülményeink között a gondok nem a *hogyan írjam?* kérdésénél kezdődnek, hanem hogy a környezetünkben, tudatunkban élő változatok közül melyiket kell anyanyelvünk szellemében, normáin belül használni.

A mű szabályzat olyan értelemben, hogy a földrajzi nevek alapformáinak, a magyar, az idegen földrajzi nevek, a többnyelvű névváltozatok formáinak, a toldalékolásnak, elváltásztásának rendjében a teljesség igényével tisztázza le a magyar, szerbhorvát és egyéb nyelvi anyagú neveit, beleértve a világföldrajzi vonatkozásukat is. Mélyen a nyelvi, nyelvészeti indíttatásban gyökerezően nem a földrajzi fogalmak helyét tekintti a magyar név kritériumának, hanem a teljes vagy részleges magyar megfogalmazást (*Földközi-tenger, Versec, Thai föld, Fokváros, Csík-ér* stb.). Ily módon az általános szabályzatban is meglévő, de csak elvileg érintett kérdéseket nagyít ki, hoz közelebb, vagy éppen először tisztáz, pl. a vajdasági, jugoszláviai névanyag több vonatkozását.

A földrajzi nevek írásmódja szabályzatként kissé kritikus időpontban jelent meg, mivel *A magyar helyesírás szabályainak* elég sok változást hozó 11. kiadása most van folyamatban. Szerencsére szerzőnk, környezetünkben szinte egyedül, a változásokat jól ismeri, s be is építette őket a szabálytartalmakba, igen korszerűvé téve művét ezáltal. Példaként elég a hidak nevét említenünk, amelyeknek a 10. kiadás a kötőjeles írásáról rendelkezik (*Szabadság-híd*), a *Tipográfiai tanácsadó szótár* a nem folyamatos szövegben a különírást rendeli el, a jelen kézikönyv viszont már az egyértelmű új szabályt, a különírást tartalmazza: *Szabadság híd* (de *Duna-híd*, ha ezen a folyón található).

Ennek a kis könyvnek egyik legnagyobb újdonsága, hogy valójában az *összevető, kontrasztív helyesírás* viszonylatában tartalmazza és világítja meg a szabályokat, noha erről tételesen nincs az előszóban említés, s inkább egypólusú összevetésnek nevezhető a magyar és szerbhorvát névváltozatok konfrontálása, mind a leírásban, mind a *szójegyzékben*, amely igen bőséges, részletező, és önmagában is használható. Egypólusúnak mondható, mivel a magyar helyesírás rendszeréhez igazodik, s ehhez igazítja a szerbhorvát példákat is. A kitűzött célt így is maradéktalanul megvalósítja. Akármelyik nyelvi alak alapján kíván tájékozódni az olvasó, mindig eljut a nyelvi párhuzamokig. A Djerdapska klisuránál a Vaskapu-szorost is megleli, a Vlasinai víztároló (szakterületi szempontból a víztározó lenne ajánlatosabb) mellett a Vlasinsko jezero-val együtt szerepel.

Előszavában Ágoston Mihály is hangsúlyozza, s nekünk is meg kell

említenünk: egy szempontból nem kívánt szabályzatot, előírást alkotni, a nevek használati, nyelvészeti helyzeteinek, a *különböző nyelvi változatok elsőbbségének* vonatkozásában. A névhasználati helyzetek, módok az intézményes, hivatalos kétnyelvűség hatáskörébe tartoznak, ez a kézikönyv viszont a *nyelv, nyelviség szempontjait érvényesíti*. Tehát nem azt kívánja eldönteni, hogy az Újvidék — Novi Sad, Srpska Crnja — Szerbcsernye, Mali Idoš — Kishegyes, Szabadka — Subotica változatok közül a községi státútumok, hatályos rendelkezések értelmében melyiket lehet vagy kötelező használni, hanem azt, hogy ha a névhasználati körülmények lehetővé teszik, akkor az Újvidék, Szerbcsernye, Szabadka alakot kell írni, de semmiképpen a Novi Szádot, Szuboticát.

Ily módon, bár a szerző a jelenidejűségében gondolkodik, a mai névhasználóval azonosul, a nyelv törvényeit követve nem kívánja elhatárolni, hogy régies, bizonyos szempontokból elavulóban levő változatokról van-e szó. Az sem vethető fel, hogy miért fordította le az Ulica majke Jevrosime utcanévet (Jevrosima anyó utca), hiszen az Belgrádban van, és a magyar alak használatának lehetőségét nem lehet kizárni (Pl. irodalmi mű fordításában).

A pillanatnyi használati formát nem is tekinti a szerző mindig követendőnek, mivel sokszor provincialisztikus tendenciákat érvényesít. Ha minden egyes példájával nem is tudunk egyetérteni, mint a *Crna Gora — Montenegró* esetében, mert a másodikhoz már a régiesség képzete társul, de szempontjáról, rendszeréről el kell ismernünk, hogy végsőkéig következetes, logikus. Kivételként említhetjük meg a *Vid-nap utcát*, a *Vidovdanska ulica* megfelelőjeként, amelynél nem az elsődleges jelentésről, hanem másodlagos, Jugoszlávia történelmével kapcsolatos fogalmi tartalomról van szó.

A szabály helyesírási értelemben sem a papíron él és hat igazán, hanem az írásbeli közlésformával élők tudatában. A jó kézikönyv ezért, ahogyan *A földrajzi nevek írásmódja* is teszi — a helyesírási probléma-érzékenységet, a tudatosságot kívánja fokozni. Nevezhetnénk ezt *érzékenek* is, de ez túlságosan artistikussá, adottsággá teszi a valójában elsa-játítható *készséget*.

Ezt a készséget egy kézikönyv feldolgozási, didaktikai módszerei nagyban elősegítik, s ez a célkitűzés a jelen esetben szinte minden vonatkozásban megvalósult, a jól összeválogatott példacsoporthoz, amelyek mintául szolgálnak az újabb problémák megoldásában is, a szabályok tételes megfogalmazásában, ahol egyensúlyban vannak a nyelvtani kategóriák (főnév, jelzős szerkezet stb.) és a helyesírási műveleti kategóriák, utasítások, ortográfiai eszközök (egybe- és különírás, nagy kezdőbetű stb.).

Az egész füzetben a helyesírási terminológia és központúság érvényesül, ami helyénvaló. Érzékeny csak akkor válik, amikor az írásmódtól már távol eső kérdésekről van szó, hogy például a *Južna Morava*

előtagját „lefordítjuk”-e. A térképet készítő, a névanyaggal hivatalosan, intézményesen foglalkozó megteheti, dönthet erről, a szabályzatot használó személy azonban már csak az elfogadott (esetleg korábban fordított) magyar alakot helyettesítheti be.

A földrajzi nevek írásmódja azonban ezektől a mellékes megjegyzésektől függetlenül nagyon értékes segédlet mind az általánosan érdeklődők, mind a szakemberek, lektorok számára.

PAPP György

A FOGÉKONYSÁG ISKOLÁJA

Beszélgetések Pilinszky Jánossal. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1983

Ez a könyv értékes olvasmány azok számára is, akik Pilinszky költészetét alig vagy egyáltalán nem ismerik; ebben az esetben egyfajta bevezetésnek vehető a költő műveibe. Akik viszont többé-kevésbé jártasak életművében, ugyancsak haszonnal forgathatják. A kettő azonban két élesen eltérő olvasatát jelenti a kötetnek, noha mindkét esetben megmarad a könyv alapvető funkciója: a közvetítés. Az előbbi esetben a mű megismerése felé nyit utat, az utóbbiban módosul ez a szerep.

Mit közvetít a *Beszélgetések* azok számára, akik jártasak Pilinszky életművében? Mint az ilyen „szónoki” kérdésekre általában, erre is könyvebb a válaszadás, ha azzal kezdjük, hogy mit nem. Következétesen nem ad betekintést a költő emberi magánéletébe. (S ez nem annyira a kérdezők, hanem mindenekelőtt Pilinszky érdeme.) Alapfokon innen ered a kötet rangja is; nem tartalmaz semmi „területen kívülit”. Az sem mondható, hogy a művek jobb megismeréséhez adna kulcsot, tehát hogy a költő ars poeticáját olvashatnánk ki belőle valamiféle bővített kiadásban. Az igazi közvetítés magának a közvetítésnek a lényegében rejlik: a könyv olvasásakor bekerül az olvasó is a párbeszéd szituációjába, megadatik számára egy ilyen kivételes helyzetben való jelenlét. Ketten beszélgetnek, én, az olvasó sokszorozódok meg; ha teljes figyelemmel olvasok, én vagyok ők ketten, akik beszélgetnek, nekem beszélgetnek, sőt egy határon túl mintha én magam beszélgetnék, nem is velük, vagyis vele, hanem ami ezen túlmegegy, arról.

Pilinszkyt mélyen foglalkoztatták a beszélgetés, a párbeszéd esélyei. Hogy nem tévedés kiemelt szerepet tulajdonítani nála a párbeszédnek, arról győz meg ez a kötet. És nem formális okokból eredően. Jól érzékelteti ezt mindjárt a találóan megválasztott kötetnyitó írás is, a *Képzelt interjú* című: „Elalvás előtt, hajnalban fölriadva vagy akár egy kávéházi asztalra könyökölve rendszeresen azon kapom magamat, hogy beszélgetek. De kivel? Könnyű lenne azt felelnem, hogy saját magam-